

PRZEMYSŁAW WAINGERTNER*

DZIAŁALNOŚĆ RZĄDU „ŁÓDZKIEGO” PREMIERA W OBLICZU KONFLIKTU POLSKO-SOWIECKIEGO W LATACH 1919–1920

W okresie wojny polsko-sowieckiej Łódź, zamieszkująca ją społeczność i władze samorządowe zostały skonfrontowane z lokalnymi negatywnymi konsekwencjami – społecznymi i ekonomicznymi – długotrwałego zbrojnego konfliktu. Równocześnie miasto nad Łódką, jego mieszkańcy i elity polityczne zaznaczyły swój udział w zmaganiach wojennych w skali ogólnopolskiej, zapisując chlubną kartę nie tylko w walce zbrojnej czy dyplomatycznej o granice i niepodległość Rzeczypospolitej, ale także w dziele administrowania krajem w stanie wojny. Wystarczy przypomnieć udział w wojnie polsko-bolszewickiej 28. pSK (utworzonego w lipcu 1919 r. z połączenia 13. Pułku Strzelców z 4. DS gen. ppor. Lucjana Żeligowskiego i 28. pp „Dzieci Łódzkich”, formowanego właśnie w regionie łódzkim), ale także sprawowanie funkcji premiera Rzeczypospolitej w pierwszej połowie 1920 r. przez wybitnego łódzkiego polityka, parlamentarzystę i samorządowca – Leopolda Skulskiego.

Przyszły Prezes Rady Ministrów niepodległej Rzeczypospolitej nie był rodowitym łodzianinem. Urodził się 15 listopada 1877 r. w Zamościu,

* Prof. dr hab., Uniwersytet Łódzki, Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Polski Najnowszej.

w rodzinie o szlacheckim rodowodzie¹. Jego rodzice nie należeli do najbardziej majątnych, utraciłszy rodowe majątki w wyniku rosyjskich represji po powstaniu styczniowym, w trakcie którego współpracowali z insurgen-tami². Skulscy zamieszkali później w Zamościu.

Leopold Skulski początkowo uczył się w domu rodzinnym pod kierun-kiem matki. Następnie rozpoczął edukację w zamojskim gimnazjum, które ukończył w 1894 r. Od V klasy łączył naukę z pracą w aptece, realizując za-razem swoje pasje związane z chemią. W grudniu 1894 r. otrzymał tytuł ucznia aptekarskiego, nadany przez Oddział Lekarski Rządu Gubernialnego Lubelskiego. Następnie, w latach 1894–1897 r., odbywał praktyki w apte-kach Lublina i Krasnegostawu. W 1898 r., po odbytych kursach na Oddziale Farmaceutycznym Wydziału Lekarskiego Cesarskiego Uniwersytetu War-szawskiego, L. Skulski otrzymał stopień pomocnika aptekarskiego (pomoc-nika farmacji), po czym w latach 1894–1901 r. pracował w kilku aptekach w różnych miastach³.

Od 1902 r. przyszły premier rozpoczął nowy rozdział w życiu jako stu-dent Technische Hochschule w Karlsruhe na kierunku chemia. Równocze-śnie udzielał się w życiu politycznym polskich akademików na obczyźnie. Dowodem docenienia przez kolegów jego zaangażowania w życie lokalnej społeczności polskich studentów było wybranie go na prezesa Korporacji Studentów Polaków, działającej na wspomnianej uczelni⁴. W 1906 r. L. Skul-ski ukończył studia, otrzymując tytuł inżyniera chemika. Jeszcze w tym samym roku powrócił do Królestwa Polskiego, gdzie osiadł w Łodzi. W „pol-skim Manchesterze” pracował w miejscowych aptekach. Z czasem założył własne specjalistyczne laboratorium chemiczno-farmaceutyczne. Wkrótce też został właścicielem dwóch łódzkich aptek, które z czasem przekształcił w dobrze prosperujące fabryki krochmalu.

W mieście nad Łódką L. Skulski dzielił swój czas pomiędzy pracę zawo-dową i aktywność publiczną o charakterze patriotycznym, angażując się w lokalne życie społeczne i polityczne. Był jednym z czołowych działaczy

¹ Zob. więcej: K. Stepan, *Skulski Leopold*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Kraków-War-szawa 1997–1998, t. 38, s. 504; Ł. Kot, *Zamojski rodowód Premiera Leopolda Skulskiego*, „Ar-chiwariusz Zamojski” 2006, s. 29.

² Ł. Kot, *Zamojski rodowód...*, s. 28; S. Górzyński, J. Kochanowski, *Herby Szlachty Polskiej*, Warszawa 1990, s. 38–39.

³ Obszerniej o karierze L. Skulskiego jako farmaceuty i aptekarza m.in.: D. Kaszczyk-Grodzicka, *Łódzki aptekarz premierem II RP*, „Czasopismo Aptekarskie” 2008, nr 12, s. 9–12; W. Giermaziak, *Leopold Skulski. Patriotą, społecznik, farmaceuta*, „Farmacja Polska. Dwutygo-dnik Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego Poświęcony Zagadnieniom Naukowym i Spo-łeczno-Zawodowym” 2008, t. 64, nr 17, s. 792–795.

⁴ K. Stepan, *Skulski...*, s. 504.

łódzkiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” – stowarzyszenia młodzieżowego o narodowym i niepodległościowym obliczu. Zostało ono co prawda zdelegalizowane przez carską administrację jeszcze w 1909 r., lecz funkcjonowało faktycznie nadal – tyle, że pod zmienioną nazwą, jako Towarzystwo Zwolenników Rozwoju Fizycznego. Współzałożycielem tej „nowej” organizacji w Łodzi był właśnie L. Skulski, który w styczniu 1910 r. został wybrany na jej prezesa⁵.

Po wybuchu I wojny światowej i opanowaniu ziem Królestwa Polskiego przez Niemców i Austriaków, nowe okupacyjne władze zakazały działalności Towarzystwa. Jednak L. Skulski uzyskał akceptację niemieckiej administracji na powołanie do życia kolejnej bliźniaczej organizacji – Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego. Ostatecznie powstało ono w 1916 r. jako społeczne stowarzyszenie, którego celem miała być oficjalnie dbałość o gruntowne wychowanie fizyczne i stan zdrowia młodzieży. W istocie jednak główną troską Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego było krzewienie myśli narodowej i patriotycznej w młodym pokoleniu Polaków oraz ich polityczne aktywizowanie. Równocześnie w latach Wielkiej Wojny L. Skulski wszedł w skład łódzkiego Centralnego Komitetu Milicji Obywatelskiej⁶. Wybrano go też na przewodniczącego specjalnej sekcji farmaceutycznej przy Głównym Komitecie Obywatelskim⁷. Wreszcie został członkiem Rady Głównej Opiekuńczej⁸.

W okresie I wojny światowej łódzkiego społecznika wciągnęła również polityka. Jeszcze wczesną wiosną 1915 r. współzakładał w Łodzi tajne wówczas Zjednoczenie Narodowe, zbliżone programowo do Narodowej Demokracji Romana Dmowskiego. Stało się ono najważniejszą siłą polityczną w mieście, a w 1916 r. weszło w skład Międzypartyjnego Koła Politycznego. W tym samym roku L. Skulski został też przyjęty do tajnej Ligi Narodowej, kierującej i koordynującej poczynania obozu narodowego – zaliczanych do niej organizacji politycznych, społecznych i oświatowych oraz licznych

⁵ L. Dąbrowski, F. Waszkiewicz, *Dzieje Sokolstwa w Łodzi*, Łódź 1921, s. 9, 11–14.

⁶ Milicja Obywatelska została utworzona w Łodzi już w sierpniu 1914 r. po ewakuacji z miasta rosyjskich władz, administracji i policji. Na czele tej struktury – powołanej dla utrzymania ładu i porządku w mieście – stanął ukonstytuowany 10 sierpnia Centralny Komitet Milicji Obywatelskiej, któremu przewodniczył inżynier Tadeusz Sułowski.

⁷ Główny Komitet Obywatelski miasta Łodzi powstał w początkach sierpnia 1914 r. po ewakuacji władz rosyjskich. Utworzyli go łódzcy przemysłowcy oraz przedstawiciele lokalnej inteligencji. Przejął on pieczę nad miejskimi finansami, aprowizacją ludności, ładem publicznym, pomocą socjalną, robotami publicznymi oraz oświatą.

⁸ Rada Główna Opiekuńcza funkcjonowała w latach 1916–1921, stanowiąc największą polską organizację samopomocową w okresie I wojny światowej. Początkowo obejmowała swym zasięgiem okupowane przez Niemców obszary Królestwa Polskiego, aby w 1919 r. rozszerzyć działalność na większość ziem polskich.

zewnątrznych ekspozytur na ziemiach polskich. Uruchomił też i redagował periodyk polityczny „Zjednoczenie Narodowe” – pismo informacyjne, a zarazem – w zamyśle inicjatorów – opiniotwórcze⁹.

W styczniowych wyborach samorządowych w 1917 r., przeprowadzonych w cieniu niemieckiej okupacji Łodzi, L. Skulski uzyskał mandat radnego¹⁰, a pięć miesięcy później objął urząd drugiego burmistrza przy Niemcu Heinrichu Schoppenie, pełniącym funkcję pierwszego burmistrza miasta nad Łódką. Wreszcie 29 września 1917 r. L. Skulski został nadburmistrzem (I burmistrzem) miasta¹¹. Jesienią 1918 r. – w obliczu spodziewanego zwycięstwa Ententy i perspektywy ewakuacji przegrywających wojnę Niemców i Austriaków z ziem Królestwa Polskiego – „nadburmistrz-aptekarz” z jednej strony konsultował się z przedstawicielami organizacji i środowisk o charakterze paramilitarnym, mogących wystąpić zbrojnie przeciwko okupantowi: działaczami POW, weteranami walk Legionów Polskich oraz bojowcami Polskiej Partii Socjalistycznej i Narodowego Związku Robotniczego, z drugiej negocjował z władzami niemieckiego garnizonu w Łodzi, dążąc do zapobieżenia rozlewowi krwi.

Po zbrojnych starciach pomiędzy Polakami a stacjonującymi w mieście oddziałami okupacyjnymi, do których doszło 11 listopada 1918 r., L. Skulski sprawnie przeprowadził trudne rozmowy z niemieckimi władzami wojskowymi w Łodzi, uzgadniając uporządkowaną, planową ewakuację miejscowego garnizonu. Od października współdziałał też w tworzeniu polskich lokalnych organów wojskowych i porządkowych. Popierał swym autorytetem Główny Urząd Zaciągu do Polskiej Siły Zbrojnej. Na jego polecenie 10 listopada 1918 r. generał Stanisław Suryn-Masalski rozpoczął organizowanie lokalnych struktur polskiej milicji miejskiej. Nadburmistrz współpracował też energicznie przy formowaniu pierwszego łódzkiego pułku piechoty, który tworzył w Łodzi płk Albin Jasiński, przysłany przez Radę Regencyjną¹².

⁹ Por. K. Stepan, *Skulski...*, s. 504; *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. nauk. J. Majchrowski, Warszawa 1994, s. 66; *Łódź. Dzieje miasta*, t. 1, *Do 1918 r.*, red. B. Baranowski, Łódź 1980, s. 466.

¹⁰ *Łódź. Dzieje miasta...*, s. 469–472; M. Hertz, *Łódź podczas Wielkiej Wojny*, [w:] *Bezbronne miasto*, oprac. J. Kusiński, Łódź 2014, s. 157. Patrz też: *Praca społeczna w 1917 r.*, „Kurier Łódzki” 1918, nr 1, s. 2.

¹¹ M. Hertz, *Łódź podczas...*, s. 163; *Kto był kim...*, s. 67; *Czy wiesz kto to jest*, red. S. Łoza, t. 1, Warszawa 1938, s. 673.

¹² Więcej o udziale L. Skulskiego w działaniach mających na celu wyzwolenie Łodzi spod okupacji niemieckiej zob. m.in. w: T. Bogalecki, *11 listopada 1918 roku w Łodzi. Geneza, przebieg i rezultaty akcji rozbrajania Niemców*, Łódź 1988, s. 87; tenże, *Rozbrajanie Niemców w Łodzi w listopadzie 1918 roku*, „Kronika Miasta Łodzi” 1999, nr 1–2, s. 153–167; J. Podolska, P. Waingertner, *Prezydenci miasta Łodzi 1841–2007*, Łódź 2008, s. 30–31; H. Dinter, *Spod czarnych dymów. Łódź w latach 1861–1918*, Łódź 1978, s. 462; D. Kaszczyk-Grodzicka, *Farmaceuta*

Po wyzwoleniu miasta spod niemieckiej okupacji L. Skulski zajął się – obok zarządzania wolną Łodzią – pracą polityczną w skali ogólnokrajowej, przystępując do łączenia struktur Zjednoczenia Narodowego z różnych miast dawnej Kongresówki i zaboru austriackiego. Zdecydował się też kandydować w wyborach 26 stycznia 1919 r. do Sejmu Ustawodawczego, zdobywając mandat z listy nr 8 – Narodowego Komitetu Wyborczego Stronnictw Demokratycznych (skupiającego przedstawicieli endeckiego Związku Ludowo-Narodowego, Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego i Zjednoczenia Narodowego). W związku z wyborem na posła z dniem 29 lutego 1919 r. przestał pełnić funkcję nadburmistrza Łodzi. Jego następcą, jako prezydent miasta, został socjalista i działacz niepodległościowy Aleksy Rzewski.

W Sejmie L. Skulski pełnił funkcję wiceprzewodniczącego sejmowego klubu Związku Ludowo-Narodowego¹³. Jednak już w sierpniu 1919 r. porozumiał się z galicyjskim narodowym konserwatystą Edwardem Dubanowiczem i wspólnie z nim stanął najpierw na czele secesji kilkudziesięciu posłów ze Związku Ludowo-Narodowego, a później wszedł do ścisłego kierownictwa utworzonego przez nich nowego parlamentarnego ugrupowania – Narodowego Zjednoczenia Ludowego. Liczyło ono ponad 70 „szabel” i stanowiło trzecią co do liczebności siłę w Konstytuancie¹⁴. Pozycję polityczną samego L. Skulskiego wzmocnił przy tym fakt, że został w październiku 1919 r. liderem tego nowego klubu¹⁵. Przyszłość pokazała, że zbudowanie własnego silnego zaplecza parlamentarnego okazało się dla łódzkiego parlamentarzysty odskocznią do największego awansu w jego politycznej karierze. Po upadku gabinetu Ignacego Paderewskiego miał bowiem objąć stanowisko premiera odrodzonej Rzeczypospolitej.

„Najbardziej znany na świecie Polak”, „geniusz muzyki”, ale także wielki polski patriota, delegat Rzeczypospolitej na obrady Konferencji Pokojowej w Paryżu po zakończeniu I wojny światowej, Prezes Rady Ministrów i minister spraw zagranicznych Niepodległej ustąpił z misji szefa rządu 9 czerwca 1919 r. W rezultacie tej decyzji na posiedzeniu prezesów klubów sejmowych do fotela premiera zgłoszone zostały dwie kandydatury. Za Stanisławem Wojciechowskim – byłym socjalistą, działaczem państwowym i znanym społecznikiem – opowiedziały się m.in. kluby Polskiej Partii Socjalistycznej, Narodowej Partii Robotniczej oraz Pracy Konstytucyjnej (skupiający

łódzki Leopold Skulski. *Polityk, społecznik i mąż stanu II Rzeczypospolitej*, „Wędrownik” 1990, nr 1–3, s. 325–327. O wydarzeniach w dniach 10–11 XI 1918 r. w Łodzi zob. też ówczesne informacje prasowe: „Kurier Łódzki” 1918, nr 307 i nr 308, s. 1.

¹³ K. Stepan, *Skulski...*, s. 505.

¹⁴ *Program Narodowego Zjednoczenia Ludowego*, Warszawa 1919.

¹⁵ T. Rzepecki, *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919*, Poznań 1920, s. 286.

konserwatystów). Z kolei L. Skulskiego poparła sejmowa większość: posłowie Związku Narodowo-Ludowego, Chrześcijańskiej Demokracji, Narodowego Zjednoczenia Ludowego, Klubu Mieszczańskiego i ludowcy – ci ostatni warunkowo.

Następnie L. Skulski rozpoczął negocjacje z potencjalnym politycznym zapleczem swego przyszłego gabinetu. Wyjątkowo trudne i żmudne okazały się wielogodzinne rozmowy z przedstawicielami ruchu ludowego, wykazującymi największy dystans wobec kandydatury „łódzkiego aptekarza”. Przeprowadzone zostały w nocy z 10 na 11 czerwca 1919 r. i zakończyły się ostatecznie sukcesem – porozumienie osiągnięte zostało po ustaleniu stanowisk w sprawie reformy rolnej, wyjątkowo jednak istotnej dla polityków mieniących się „przedstawicielami polskiej wsi”. Prowadzone były również negocjacje z chadekami i liderami Narodowej Partii Robotniczej, dotyczące podziału tek w tworzonej gabinecie. Zakończyły się one 12 grudnia podjęciem przez wspomniane ugrupowanie polityczne i Chadece decyzji o zajęciu wobec niego stanowiska „życzliwej neutralności”, ale i wejściu reprezentantów obu partii w skład nowego gabinetu. Jeszcze 11 grudnia L. Skulski przyjął misję tworzenia rządu. W dniu 13 grudnia utworzenie nowego gabinetu stało się faktem. Miał on pełne poparcie ze strony Związku Ludowo-Narodowego, Narodowego Zjednoczenia Ludowego i Klubu Mieszczańskiego. Warunkowo wsparli go ludowcy. Natomiast Narodowa Partia Robotnicza i chrześcijańscy demokraci zadeklarowali, że będą odnosić się wobec niego z pozycji „życzliwej neutralności”¹⁶.

W skład nowego rządu weszli: jako premier Leopold Skulski z Narodowego Zjednoczenia Ludowego (sprawował urząd od 13 grudnia 1919 r. do 9 czerwca 1920 r.); jako minister aprowizacji bezpartyjny Stanisław Śliwiński (od 13 grudnia 1919 r. do 9 czerwca 1920 r.); jako minister kolei żelaznych Kazimierz Bartel z Polskiego Stronnictwa Ludowego „Wyzwolenie” (od 13 grudnia 1919 r. do 9 czerwca 1920 r.); jako pełniący obowiązki ministra kultury i sztuki bezpartyjny Zenon Przesmycki (od 13 grudnia 1919 r. do 9 czerwca 1920 r.); jako minister poczt i telegrafów bezpartyjny Ludwik Tołłoczko (od 13 grudnia 1919 r. do 9 czerwca 1920 r.); jako minister pracy i opieki społecznej Edward Pełowski z Narodowej Partii Robotniczej (od 13 grudnia 1919 r. do 9 czerwca 1920 r.); jako minister przemysłu i handlu bezpartyjny Antoni Olszewski (od 13 grudnia 1919 r. do 9 czerwca 1920 r.); jako minister robót publicznych Andrzej Kędzior z Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piaś” (od 13 grudnia 1919 r. do 9 czerwca 1920 r.); jako minister

¹⁶ A. Paczkowski, *Leopold Skulski, premier Republiki Polskiej 13 XII 1919 – 9 VI 1920*, [w:] *Prezydenci i premierzy Drugiej Rzeczypospolitej*, red. A. Chojnowski, P. Wróbel, Wrocław 1992, s. 115–117.

rolnictwa i dóbr państwowych Franciszek Bardel z Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast” (od 13 grudnia 1919 r. do 9 czerwca 1920 r.); jako minister skarbu państwa Władysław Grabski ze Związku Ludowo-Narodowego (od 13 grudnia 1919 r. do 9 czerwca 1920 r.); jako minister spraw wewnętrznych bezpartyjny Stanisław Wojciechowski (od 13 grudnia 1919 r. do 9 czerwca 1920 r.); jako minister spraw wojskowych bezpartyjny Józef Leśniewski (od 13 grudnia 1919 r. do 9 czerwca 1920 r.); jako „ministrowie spraw zewnętrznych” – czyli ówczesni ministrowie spraw zagranicznych – najpierw Władysław Wróblewski ze Związku Ludowo-Narodowego (od 13 grudnia 1919 r. do 16 grudnia 1919 r.), a później bezpartyjny Stanisław Patek (od 16 grudnia 1919 r. do 9 czerwca 1920 r.); jako minister sprawiedliwości Jan Hebdzyński ze Stronnictwa Pracy Konstytucyjnej (od 13 grudnia 1919 r. do 9 czerwca 1920 r.); jako minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego Tadeusz Łopuszański ze Związku Ludowo-Narodowego (od 13 grudnia 1919 r. do 9 czerwca 1920 r.); jako pełniący obowiązki ministra zdrowia publicznego bezpartyjny Witold Chodźko (od 13 grudnia 1919 r. do 9 czerwca 1920 r.); jako minister do spraw byłej dzielnicy pruskiej Władysław Seyda ze Związku Ludowo-Narodowego (od 13 grudnia 1919 r. do 9 czerwca 1920 r.).

Charakterystyczne, że do nowego gabinetu L. Skulskiego weszło stosunkowo niewielu doświadczonych parlamentarzystów i czołowych, zdeklarowanych członków konkretnych partii czy stronnictw politycznych. W tej nielicznej grupie znalazł się sam szef rządu, jako lider Narodowego Zjednoczenia Ludowego, W. Grabski, T. Łopuszański, W. Seyda i – choć na krótko – W. Wróblewski (narodowi demokraci); F. Bardel i A. Kędzior (obaj reprezentujący Polskie Stronnictwo Ludowe „Piast”); E. Pełowski (Narodowa Partia Robotnicza); J. Hebdzyński (Stronnictwo Pracy Konstytucyjnej) i wreszcie K. Bartel („wyzwoleniec”). Wśród znaczącej grupy bezpartyjnych przeważali natomiast w istocie bliżsi bądź dalsi współpracownicy i zwolennicy Naczelnika Państwa i Wodza Naczelnego J. Piłsudskiego, co miało z jednej zapewnić stabilne poparcie samego Marszałka dla rządu, z drugiej stanowić, jak się zdaje, swoistą rękojmię dobrej, stałej, lojalnej z obu stron współpracy gabinetu z ówczesną głową państwa. Jako „ludzie Piłsudskiego”, wśród ministrów nie deklarujących członkostwa w żadnej partii, byli postrzegani m.in.: S. Patek, S. Wojciechowski czy W. Chodźko¹⁷.

Nowy rząd, pracujący pod kierunkiem „łódzkiego premiera”, podjął szereg ważnych wyzwań, koniecznych do zrealizowania – i to w możliwie

¹⁷ A. Wątor, *Gabinet Leopolda Skulskiego (13 XII 1919 – 9 VI 1920)*, [w:] *Gabinety Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J. Faryś, J. Pajewski, Szczecin–Poznań 1991; K. Badziak, *W oczekiwaniu na przełom. Na drodze od odrodzenia do załamania państwa polskiego: listopad 1918 – czerwiec 1920*, Łódź 2004, *passim*.

najkrótszym terminie – w kontekście stabilizacji finansowej i gospodarczej, odbudowywanego państwa. Gabinet wdrożył m.in. działania zmierzające do unifikacji waluty (wprowadzonej ostatecznie 29 kwietnia 1920 r.), ustanowienia jednolitego, czytelnego systemu skarbowego (co nastąpiło 1 kwietnia 1920 r.) oraz jednolitego podatku dochodowego i wspólnej dla wszystkich ziem Rzeczypospolitej taryfy kolejowej.

Rząd przygotował także m.in. projekt ustawy o zakresie działalności naczelnych władz administracyjnych, zainicjował prace nad ustawą o szkolnictwie akademickim i dyskutował nad koncepcją utworzenia polskiego portu nad Bałtykiem (która to inicjatywa została ostatecznie urzeczywistniona w postaci budowy portu w Gdyni)¹⁸. Godzi się wreszcie wspomnieć, iż w okresie sprawowania premierostwa przez L. Skulskiego Sejm przyjął ustawy o ośmiogodzinnym dniu pracy i 46-godzinnym tygodniu pracy, jak również o powszechnych ubezpieczeniach społecznych, których wdrożeniem w życie miała się zająć następnie Rada Ministrów¹⁹.

Jednak, siłą rzeczy, w warunkach długotrwałego konfliktu zbrojnego z Rosją Sowiecką aktywność szefa rządu i całego gabinetu nakierowana była przede wszystkim na rozwiązywanie palących problemów gospodarczych i społecznych, generowanych przez wojnę i związane z nią trudności. Jednym z nich – w biednym państwie, które musiało utrzymać i wyżywić liczną armię, było zagadnienie aprowizacji. Konieczna – w warunkach organizowania państwa oraz wyniszczenia jego ziem przez lata I wojny światowej, a także rabunkowej gospodarki niemieckiego i austriackiego okupanta – polityka reglamentacji i odgórnego rozdzielnictwa produktów spożywczych tudzież towarów wywoływała społeczne niezadowolenie, któremu ludność dawała wyraz biorąc udział w protestach, demonstracjach i strajkach. Zwłaszcza te ostatnie (szczególnie w gałęziach gospodarki i przedsiębiorstwach o kluczowym znaczeniu dla państwa, tj. na kolei, w elektrowniach, kopalniach, hutach i w gospodarce komunalnej), generujące straty wyjątkowo bolesne i odczuwalne w skali całego kraju, spędzały rządzącym sen z powiek.

Protestacyjne wiece, manifestacje i akcje strajkowe przeradzały się przy tym często w walki uliczne – nierzadko krwawe – z siłami porządkowymi, a nawet wojskiem. Między innymi 26 kwietnia 1920 r. w wyniku pacyfikacji strajku kolejarzy, padło siedem ofiar śmiertelnych. Protesty obejmowały

¹⁸ A. Paczkowski, *Leopold...*, s. 118.

¹⁹ K. Badziak, *Polityka gospodarcza rządu Leopolda Skulskiego. Program Władysława Grabskiego i próby jego realizacji do końca 1920 r.*, „Dzieje Najnowsze. Kwartalnik Poświęcony Historii XX Wieku” 2004, nr 2, s. 37–48; J. Goclon, *Rząd Leopolda Skulskiego (13 XII 1919 – 9 VI 1920). Skład, funkcjonowanie i jego polityka wschodnia*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica” 2012, nr 88, s. 177–202.

przy tym nie tylko ludność miejską, ale także chłopską. Rolnicy burzyli się zwłaszcza przeciwko podjęciu przez gabinet L. Skulskiego prac nad aktem wyjątkowo niepopularnym wśród ludności wiejskiej, czyli zarządzeniem sekwestru ziemiopłodów²⁰.

Opór w społeczeństwie budziły również rządowe projekty wielkiej przymusowej pożyczki państwowej – ówczesnym obywatelom Polski trudno było odmówić patriotyzmu, jednak katastrofalna sytuacja materialna Polaków i postępująca pauperyzacja szerokich rzesz społeczeństwa nie nastrojały przychylnie do koncepcji wprowadzania kolejnych finansowych obciążeń.

Obok wspomnianych problemów, wojna z Rosją Sowiecką ograniczała swobodę rządu w sferze planowania i realizacji wydatków budżetowych. Wystarczy przypomnieć, że w planach wydatkowania środków z budżetu na pozycję, którą określić można najbardziej ogólnie jako „wydatki wojskowe”, gabinet L. Skulskiego zmuszony był przeznaczać około 60% wpływów budżetowych.

Paradoksalnie stan wojny, w jakim pozostawała nieprzerwanie od odzyskania niepodległości Druga Rzeczpospolita – udział w zmaganiach zbrojnych najpierw z Zachodnioukraińską Republiką Ludową, a później Rosją Sowiecką – i konieczność utrzymywania licznej armii, zaangażowanej w poszerzenie, a później obronę polskiego stanu posiadania na tzw. Kresach Wschodnich, skutkowały odciążeniem państwa z nałożonych przez nie na siebie zobowiązań socjalnych. Wszak pobór do wojska wydatnie zmniejszał szeregi bezrobotnych. Z drugiej strony warto też podkreślić, że potężne zamówienia na potrzeby wojującej armii były korzystne dla przemysłu i rolnictwa.

Jednakże negatywne konsekwencje przedłużającego się militarnego konfliktu zdecydowanie przeważały nad jego ewentualnymi, „pozytywnymi” dla rządu następstwami. Wojsko pochłaniało przecież znaczną część krajowej produkcji, co pogłębiało braki zarówno produktów spożywczych, jak i towarów na rynku wewnętrznym. Armia obciążała również poważnie bilans wymiany zagranicznej kraju. W tej sytuacji racjonalne propozycje ministra skarbu, W. Grabskiego, zmierzające do ustabilizowania waluty i zahamowania narastającej w coraz szybszym tempie inflacji, nie trafiały w samą radnię, a także w jego politycznym zapleczu, na podatny grunt. Postulat dążenia do równowagi budżetowej pozostawał jedynie pustym hasłem²¹.

²⁰ A. Paczkowski, *Leopold...*, s. 118.

²¹ Tamże.

W niezwykle dramatycznym okresie wojny polsko-sowieckiej, gdy Armia Czerwona latem 1920 r. spychała wycofujące się wojska polskie i współdziałające z nimi skromne siły ukraińskie, uznające zwierzchnictwo Wielkiego Atamana Symona Petlury, z obszarów naddnieprzańskich, Wołynia, Polesia, Nowogródzczyzny i Wileńszczyzny na linię Wisły, na barki ministrów i premiera spadły kolejne obowiązki. W sytuacji, gdy wojska bolszewickie zajmowały kolejne tereny, z których uchodzili zamieszkujący tam dotychczas Polacy, gabinet L. Skulskiego musiał nie tylko zająć się organizowaniem warunków życia dla uchodźców, ale także zaangażować się w działania umożliwiające uporządkowaną ewakuację administracji i instytucji państwowych z obszarów zagrożonych sowiecką okupacją.

Kolejne zadanie, z którym musiał zmierzyć się premier, stanowiło wprowadzenie w życie systemowych, skutecznych rozwiązań, które zabezpieczyłyby miasta na zapleczu frontu – m.in. jego rodzinną Łódź – przed infiltrowaniem przez bolszewickich dywersantów oraz propagandą komunistyczną, sięjącą defetyzm i sprzyjającą sowieckiej inwazji, a często inspirowaną bezpośrednio przez sowieckie służby specjalne. Leopold Skulski wizytował również często odcinek frontu zbliżony najbardziej do zagrożonej wkroczeniem Armii Czerwonej stolicy. Wzmoczona, widoczna aktywność L. Skulskiego jako „wojennego premiera”, „właściwego człowieka na właściwym miejscu” wywoływała bezstronne uznanie innych polityków. Pochlebnie wypowiadał się o nim J. Piłsudski, a przywódca Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast”, Wincenty Witos, cenił go zarazem jako osobę wybijającą się talentami administracyjnymi²².

Niezależnie od wskazania bieżących działań, podejmowanych przez rząd kierowany przez „łódzkiego premiera”, a wynikających z trwającej wojny z Rosją Sowiecką, warto odpowiedzieć na pytanie, jaki był generalnie stosunek L. Skulskiego do polityki wschodniej ówczesnego Naczelnika Państwa, jakie zajmował on stanowisko wobec poczynań Marszałka jako Wodza Naczelnego i koncepcji federacyjnej, firmowanej przez J. Piłsudskiego i wspierający go tzw. obóz belwederski²³ – pozostający wszak w ostrym politycznym sporze z Narodową Demokracją, stanowiącą jeden z filarów gabinetu i ważny segment jego parlamentarnego zaplecza.

²² W. Witos, *Moje wspomnienia*, Paryż 1965, t. 2, s. 433.

²³ Mianem obozu belwederskiego określano środowiska polityczne popierające Naczelnika Państwa w latach 1919–1922. W ich skład wchodziłby byli legionieści, weterani POW, zwolennicy J. Piłsudskiego w WP (w poszczególnych jednostkach, administracji, Sztabie Generalnym i Adiutanturze Naczelnego Wodza), kancelarii Naczelnika Państwa i Ministerstwie Spraw Zagranicznych oraz lewicowe i centrowe stronnictwa polityczne, m.in.: Polska Partia Socjalistyczna i Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie”.

Podkreślić trzeba, że w latach 1918–1921 polityka zagraniczna pozostawała w istocie w rękach Naczelnika Państwa, a kolejne rządy odgrywały w tej sferze raczej rolę techniczną niż inspirującą czy inicjatywną. Równocześnie w okresie sprawowania funkcji premiera przez L. Skulskiego na froncie wojny polsko-sowieckiej zachodziły niezwykle istotne wydarzenia. W końcu 1919 r. i na początku 1920 r. bolszewicy rozbili główne siły „białych” – zlikwidowane zostały ugrupowania generałów Nikołaja Judenicza i Antona Denikina oraz admirała Aleksandra Kołczaka.

Z kolei rząd i resztki administracji oraz wojska Ukraińskiej Republiki Ludowej zostały w wyniku ofensywy sił sowieckich na Ukrainie zmuszone do przejścia na obszary zajmowane przez wojska polskie. Dnia 2 grudnia 1919 r. Wielki Ataman Ukraińskiej Republiki Ludowej, Symon Petlura, zwrócił się do rządu polskiego z apelem o pomoc wojskową. Równocześnie najpierw 22 grudnia 1919 r., a później 28 stycznia 1920 r. władze Rosji Sowieckiej zaproponowały Polsce negocjacje pokojowe i znaczące ustępstwa terytorialne. Jednak 6 lutego 1920 r. na wspólnym posiedzeniu sejmowych komisji spraw zagranicznych i wojskowych w obecności premiera i członków rządu propozycje te zostały odrzucone. Wojska polskie zajęły na północnym wschodzie Dyneburg i przekazały go Łotwie. Wreszcie w kwietniu nastąpiło zawarcie polsko-ukraińskiego sojuszu politycznego i wojskowego, firmowanego przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego i Wielkiego Ataman S. Petlurę. Armia polska wraz z nielicznymi oddziałami ukraińskimi wkroczyła na Ukrainę i w początkach maja zajęła Kijów, zmuszając wojska sowieckie do szybkiego wycofywania się na wschód²⁴.

Należy podkreślić, że w kluczowych kwestiach wojny polsko-sowieckiej (jej kontynuowania pomimo sowieckich propozycji pokojowych, prowadzenia działań wojennych pod hasłami federacyjnymi, aliansu z Ukraińcami, wreszcie tzw. wyprawy kijowskiej) premier – pomimo związków z obozem narodowym – zasadniczo lojalnie popierał stanowisko J. Piłsudskiego, postulującego prowadzenie wojny z Rosją Sowiecką do zdecydowanego zwycięstwa²⁵.

Tymczasem w połowie 1920 r. sytuacja centrowego gabinetu L. Skulskiego stała się niezwykle trudna. W wyniku ostrej polaryzacji polskiej sceny politycznej, sporu obozu narodowego z Naczelnikiem Państwa, porażki

²⁴ Por.: A. Nowak, *Polska i „trzy” Rosje. Studium polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego (do kwietnia 1920 roku)*, Kraków 2001; N. Davies, *Orzeł biały, czerwona gwiazda. Wojna polsko-bolszewicka 1919–1920*, Kraków 2006; A. Czubiński, *Walka Józefa Piłsudskiego o nowy kształt polityczny Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1918–1921*, Toruń 2002.

²⁵ J. Goclon, *Działalność gabinetu Leopolda Skulskiego w świetle protokołów posiedzeń Rady Ministrów (13 XII 1919 – 9 VI 1920) i rola rządu w okresie przygotowań do „wyprawy kijowskiej”*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2014, t. 13, z. 1, s. 253–276.

tzw. wyprawy kijowskiej, a przede wszystkim oporu parlamentarzystów, reprezentujących ruch ludowy, wobec niepopularnej decyzji rządu L. Skulskiego dotyczącej wspomnianego już wcześniej sekwestru ziemio-płodów, utrzymanie władzy przez urzędujący gabinet rząd okazało się zadaniem niemożliwym do zrealizowania.

W dniu 9 czerwca 1920 r. L. Skulski zgłosił pisemnie Naczelnikowi Państwa, że stosunek klubów do rządu i ich stanowisko wobec wniesionego przez Radę Ministrów projektu ustawy o sekwestrze ziemio-płodów zmuszają go do zgłoszenia dymisji gabinetu. Krok ten został spowodowany bezpośrednio wycofaniem z rządu swych reprezentantów przez Polskie Stronnictwo Ludowe „Piast”. W tej sytuacji J. Piłsudski zlecił premierowi kierowanie bieżącymi sprawami do chwili utworzenia następnego rządu.

Po dwutygodniowym przesileniu utworzył go W. Grabski, przejmując zresztą połowę ministrów z byłego gabinetu L. Skulskiego. Tym samym nie powiódł się plan Naczelnika Państwa, który zamierzał powierzyć misję sformowania rządu dotychczasowemu premierowi. Przyczyną fiaska koncepcji J. Piłsudskiego był brak akceptacji klubów parlamentarnych dla argumentacji L. Skulskiego w trakcie negocjacji, mających umożliwić ukształtowanie większości parlamentarnej dla jego nowego gabinetu.

Odejście z funkcji Prezesa Rady Ministrów nie zakończyło politycznej kariery L. Skulskiego. Już 24 lipca 1920 r. przyjął on tekę ministra spraw wewnętrznych w kolejnym rządzie – pod prezesurą W. Witosy. Dwa dni po objęciu tego stanowiska wszedł także w skład Rady Obrony Państwa. W dniu 28 czerwca 1921 r. L. Skulski złożył jednak dymisję z funkcji ministra. Jej powodem były krwawe zajścia w Zagłębiu Dąbrowskim – policja użyła wówczas broni w starciach z protestującymi robotnikami.

W wyborach w 1922 r. łódzianin nie dostał się do Sejmu. Stworzona przez niego lista Polskie Centrum (nr 12) poniosła klęskę, wprowadzając do parlamentu zaledwie sześciu posłów. Natomiast rok później doprowadził do przyłączenia Narodowego Zjednoczenia Ludowego do Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast”. Od 25 lipca 1923 r. działał w poszerzonej tą drogą partii jako wiceprezes, członek Zarządu Głównego i członek Rady Naczelnej stronnictwa. W 1925 r. został z rekomendacji Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast” członkiem Trybunału Stanu. W 1928 r. wystąpił z partii. W latach trzydziestych nie brał już czynnego udziału w życiu politycznym, choć zbliżył się do kręgów sanacyjnych – w marcu 1937 r. był nawet członkiem zarządu sektora miejskiego w Obozie Zjednoczenia Narodowego w Warszawie.

Poza prowadzeniem działalności politycznej i społecznej, Leopold Skulski był także przedsiębiorcą. Współtworzył firmę Polskie Radio Sp. z o.o. Współdziałał też z amerykańskim koncernem Harimanna w sprawie

koncesji na elektryfikację Polski. Był przedstawicielem zakładów zbrojeniowych Vickers-Armstrong LTG na Polskę. Posiadał udziały w koncernie lotniczym Douglasa. Pozostawał wreszcie akcjonariuszem i członkiem naczelnych organów wielu różnych spółek i banków.

We wrześniu 1939 r., po niemieckim ataku na Polskę, L. Skulski ewakuował się do Pińska, gdzie zastała go z kolei agresja i okupacja sowiecka. Jako były premier i minister, działacz narodowy, zarazem przedstawiciel elity społecznej oraz środowiska inteligenckiego, został aresztowany przez NKWD, a w październiku 1939 r. przewieziony do aresztu w Brześciu nad Bugiem. Miejsce i dokładna data jego śmierci nie jest znana. Być może jeszcze przed atakiem niemieckim na Związek Sowiecki został osadzony w więzieniu w Mińsku. Według przypuszczeń części jego rodziny został zamordowany przez NKWD w 1940 r. w Kuropatach. Inna wersja utrzymuje, że były premier żył jeszcze w 1947 r., a nawet w 1958 r. Według zeznań pewnego z repatriantów w 1948 r. miał pracować w jednym z laboratoriów chemicznych w Uchcie, w obwodzie archangielskim²⁶.

Leopold Skulski to ciekawa, malownicza i wielowymiarowa postać – człowieka sukcesu zawodowego, zdeklarowanego społecznika i polityka z pasją. Kierowanemu przezeń gabinetowi przyszło rządzić Polską w niezwykle dramatycznym, wymagającym wielkiego zaangażowania, determinacji i odwagi okresie – tym, w którym wojna z Rosją Sowiecką o realizację dalekosiężnych planów federacyjnych zmieniła się w bój o niepodległość młodego państwa. Warto podkreślić, że egzamin ten ówczesny rząd i stojący na jego czele łódzki polityk zdali – zyskując przychylne opinie nawet wśród politycznych rywali.

²⁶ Więcej zob.: T. Górecki, *Partia Skulskiego – Polskie Centrum*, Warszawa 1922, s. 1–8; T. Rzepecki, W. Rzepecki, *Sejm i Senat 1922–1927*, Poznań 1923, s. 514–515; S. Giza, *Władze naczelne stronnictw ludowych 1861–1965*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1965, nr 7, s. 595–598; Ł. Kot, *Ucieczka na Wschód to był błąd*, „Zamojski Kwartalnik Kulturalny” 2008, nr 2, s. 114–119.